Tipul etnologic românesc.
Un studiu al expresiilor care conţin termenii «inimă» şi «suflet»

Mariana NEAGU

„Din *fundul sufletului* tău izbucneşte glasul
secular al neamului tău” (C. Popovici)

Studiile din literatura imagologică de până acum caracterizează tipul etnologic românesc prin trăsături cum ar fi bunătatea, ospitalitatea, simţul umorului, toleranţa, răbdarea, cordialitatea, tendinţa spre fatalism şi contemplaţie, apatia, extrovertirea, nevoia de a-şi spune nemulţumirile, necazurile, dar şi conştientizarea acestor însuşiri[1].

Tema conceptualizării inimii şi a sufletului a fost şi este discutată de lingviştii cognitivişti (prima mai mult, a doua mai puţin), care exploatează interacţiunea dintre lingvistică, psihologie (cognitivistă) şi antropologie. Astfel, pentru conceptul „inimă” se susţine ideea unui nucleu cognitiv comun pentru majoritatea culturilor, dar se demonsterază şi manifestările specifice concrete, diferite de la o cultură la alta. De exemplu, multe expresii din limba chineză (Yu 2005) evidenţiază inima ca centru al cunoaşterii, în timp ce în limba thailandeză expresiile care conţin echivalentul termenului *jal* „inimă” indică mai degrabă moduri de a înţelege conceptul de «minte» / «gândire». O altă idee care trebuie menţionată este cea care vizează legătura dintre lexicologie (mai precis, etimologie) şi etnomedicină. Se consideră că etimologiile conţin indicii despre teoriile etnomedicale tradiţionale, care se referă, pe de o parte, la forţa vitală care acţionează asupra corpului şi spiritului, iar pe de altă parte, la relaţia care există între forţa vitală şi organele cardiovasculare. De fapt, emoţiile, forţa vitală, intelectul – toate acestea constituind obiectul clasic de studiu al psihologiei – se numără, în ultimii ani, printre temele favorite ale lingviştilor cognitivişti (Kovecses 2000). Acest fapt nu e surprinzător atâta timp cât, pe bună dreptate, se consideră că în fiecare limbă se pot descoperi urmele unei anumite etnopsihologii[2] şi etnofilosofii. Iată de ce considerăm că studiile imagologice şi cele semantice pot deveni complementare în cadrul larg şi interdisciplinar oferit de lingvistica cognitivistă. Ceea ce ne propunem în prezenta lucrare este o analiză a expresiilor care conţin termenii *inimă* şi *suflet*, menită, în final, să evidenţieze legătura *sens lexical – mod de a gândi – valoare culturală*. Scopul propus nu este unul uşor, mai ales dacă admitem ideea schimbării atât în semantica termenilor,

[1] Este de remarcat aici faptul că autorii străini, cum ar fi Heitmann 1995, discută cu predilecţie însuşirile pozitive, în timp ce autorii români (Alecsandri 1928; Rădulescu-Motru 1999; Drăghicescu 1996; Iordache 1995; Preda 1999) se concentrează asupra defectelor românilor, lista viciilor fiind mult mai bogată decât cea a virtuţilor.

[2] Ideea aceasta, întâlnită la Bogdan Petriceicu-Haşdeu (*Prelegeri de etnopsihologie* (1900), în *Scrieri filosofice*, Cluj-Napoca, Dacia, 1985), pare să fie încă valabilă: dacă etica, arta şi literatura sunt etnopsihologice, de ce lingvistica ar reflecta mai puţin sufletul unui popor?

BDD-V2587 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

cât şi în sistemul valorilor culturale, al mentalităţii. Vom încerca să conturăm un tip şi nu un stereotip[3] etnic românesc, conştientizând toate dificultăţile demersului.

Sensuri ale cuvântului «suflet»

Cuvântul «suflet», provenit din latinescul *sufflitus* – „respiraţie", are în limba română un număr însemnat de derivate (verbele *sufla, insufla*; adjectivele *sufletesc*[4] / *sufletească*, *însufleţit*, *însufleţitor*, *neînsufleţit*; adverbul *sufleţeşte*), fapt ce ar îndemna pe un etnolingvist să presupună că acest concept şi valorile morale pe care le implică au un loc special în cultura română: „Cu toată apăsarea *sufletească***,** se pomeni zâmbind" (Tudoran, în DLR: 1945); „Oameni de talent ce au lucrat pentru neam... care au îmbogăţit *sufleţeşte* omenirea" (Nicolae Iorga, în DLR: 1945); „Românul pare dar a trăi *sufleţeşte* mai mult cu o conştiinţă de grup decât a sa personală" (Rădulescu-Motru 1999: 41).

Cu toate acestea, în polisemia termenului românesc «suflet» există sensuri comune ale echivalenţilor lui din limbile engleză, franceză şi germană. Explicaţia este desigur de natură cognitivistă, în sensul că mecanismul de conceptualizare al termenilor fundamentali ai existenţei (timpul, viaţa, moartea, sufletul) – care sunt de cele mai multe ori complecşi, abstracţi, insuficient conturaţi / clarificaţi – se face prin echivalarea lor cu elemente ale universului familiar, de regulă, concrete. Modelele cognitive la care se ajunge se bazează pe experienţe umane fundamentale, astfel încât regăsim aceleaşi modele metaforice conceptuale / metafore conceptuale în mai multe limbi, ceea ce susţine ideea experienţei general umane ca fundament al procesului obiectiv de metaforizare. Schemele conceptuale stabilite transgresează graniţele dintre limbi, actualizându-le la nivelul metaforei lexicalizate, uzuale şi uzate care îşi dezvăluie originele metaforice doar la o analiza atentă : (1) rom. *a-şi da sufletul,* fr. *rendre l'âme*, germ. *die Seele aus hauchen*, turc. *ruhunu teslim et*; (2) rom. *a se dedica trup şi suflet,* fr. *se donner corps et âme,* germ. *mit Leib und Seel sein,* engl. *put soul into*; (3) rom. *a-şi vinde sufletul,* fr. *perdre / vendre / racheter / sauver son âme,* germ. *Der Geizige trägt seine Seele feil*, engl. *sell one's soul*

Sensuri comune cu ale termenului «soul»

Comparând polisemia termenului «suflet» cu polisemia echivalentului său englezesc *soul,* am remarcat următoarele sensuri comune :

a) substanţa spirituală cu existenţă veşnică, opusă trupului: rom. „Mă rugam pentru *sufletele* celor morţi" (Alecsandri, în DLRLC, IV: 297); engl. „A good *soul* like a good body should be as unobtrusive as possible in so far as it functions properly, it should not be noticed for good or for evil" (Cyril Edwin Michinson Joad, în Robert 2001: 219).

[3] Stereotipurile sunt forme naturale si spontane ale categorizării. Ca structuri primare de abordare a noutăţii şi diversităţii umane, stereotipurile se justifică prin funcţia lor adaptativă, de orientare iniţială a intercunoaşterii. (Iacob 2003: 184).

[4] Rădulescu-Motru discută însuşirile *sufleteşti* ale românilor (Rădulescu-Motru 1999: 11, 15), se referă la actualitatea *sufletească* a unei populaţii (Rădulescu-Motru 1999: 12), la popoarele creatoare de originalitate *sufletească* (Rădulescu-Motru 1999: 12), viaţă *sufletească* (Rădulescu-Motru 1999: 13), lipsa unei identităţi de structură *sufletească* (Rădulescu-Motru 1999: 26), unitate *sufletească* (Rădulescu-Motru 1999: 43), gregarism *sufletesc* (Rădulescu-Motru 1999: 45), apropiere *sufletească* a membrilor unei societăţi (Rădulescu-Motru 1999: 60).

BDD-V2587 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

b) persoană, factor esenţial, care determină o acţiune, concepţie: rom. „Bălcescu a fost *sufletul* viu al revoluţiei de la 1848” (Sadoveanu, în DLRLC, IV: 297); engl. „He was the *soul* of European coalition” (Macaulay, in OED: 2954).

c) persoană, ins, individ: rom. „Spune-mi te rog, câte *suflete* are acum Moldova” (Kogălniceanu, în DLRLC, IV: 297); engl. „Less than five hundred *souls* inhabit the three... streets” (Dylan Thomas in OED: 2954).

d) termen cu care cineva se adresează persoanei iubite: rom. „De nu m-ai uita încalte, *sufletul* vieţii mele” (Eminescu, *Opere, I,* p. 54); engl. „My love, my life, *my soul*,... fair Helena” (William Shakesperare, *A Midsummer Night's Dream*, în Dunkling 1990: 235)

Wierzbicka 1992: 59 menţionează că termenul rus *duša* sau diminutivele sale pot fi folosite ca apelative, în timp ce cuvântul *Seele* din limba germană modernă nu are o astfel de utilizare, în locul lui fiind folosit termenul *Herz*. Sensul derivat ‘omenie, bunătate’, însuşire pe care Vlahuţă o defineşte ca fiind „o frumuseţe pe care o percepi direct cu sufletul”, bazat pe metonimie, este sinonim cu cel desemnat de termenul «inimă»: ‘a avea inimă bună’[5] (sau *de aur*): „Era în Iaşi un tânar....frumos şi *bun la inimă*” (Negruzzi, S.I 81 în DLRLC, vol. II, p. 519); „La unul *fără suflet* trebuie unul fără de lege” (Creangă, în DLR: 1943); „Vezi colo pe urâciunea *fără suflet,* fără cuget” (Eminescu *Opere*, I, p. 150).

Colocaţia *fără suflet* este comparabilă cu cea din limba engleză *lacking soul*, dar aceasta din urmă înseamnă mai degrabă ‘lipsit de sensibilitate’, şi este mai aproape de expresia din limba franceză *manquer d'âme.*

Sensul derivat ‘generozitate’, tot metonimic, care apare în expresia *suflet mare*, pare a fi un calc după expresia din limba franceză *une grande âme*: „Nu era o fiinţă de rând, era un *suflet mare* care înţelegea lumea şi viaţa” (Vlahuţă, în DLRLC, IV: 297); „Ideile mari pornesc din *suflete mari*. Cei mici se mulţumesc să stea închişi în egoismul lor” (Vasile Conta, în DLR: 1943); „A fost un *suflet mare* şi nobil, o inimă curată” (Ghica, în DLR: 1943).

Acest sens nu apare în polisemia termenului *soul*, din limba engleză. Sensul ‘generozitate’ apare însă în polisemia cuvântului *heart* („have a large *heart*”, „be big-*hearted*”), ca şi printre sensurile termenului *inimă* („a avea *inimă* largă”). Un alt sens al termenului *suflet* care lipseşte din polisemia termenului *soul* este ‘conştiinţă’: „a i se încărca *sufletul*”, „a i se lua ceva de pe *suflet*”, „a avea ceva pe *suflet*”, „a sta pe *suflet*”. Acest sens apare şi în polisemia termenului *inimă*: „a avea ceva pe *inimă*”, „a fi cu *inima împăcată*”. Sensurile metonimice enumerate până acum ilustrează configuraţia metonimică „întreg pentru parte”, mai precis „categorie pentru trăsătură relevantă / definitorie” (Norrick 1981, Panther şi Radden, 1999 *apud* Neagu 2005).

Sensuri specifice

Pornind de la ipoteza Annei Wierzbicka (1992), potrivit căreia conceptele *suflet, minte, inimă* conţin indicii relevante pentru istoria culturală şi etnofilosofia (modernă) a unui popor, în cele ce urmează vom examina mai îndeaproape anumite trăsături etnice româneşti. Astfel, existenţa în limba română a unor expresii ca „a-şi căuta de suflet / de ale sufletului”, „a-şi vedea de suflet”, „a se îngriji de suflet”, „a căuta de sufletul cuiva”, „a da ceva de sufletul cuiva” (expresii cărora nu le-am găsit echivalenţe în limbile

[5] O expresie interesantă din punct de vedere etnologic mi se pare „bun la suflet ca pâinea caldă”.

BDD-V2587 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

engleză, franceză şi germană) poate fi justificată de religiozitatea caracteristică poporului român, însuşire comentată de Constantin Rădulescu-Motru astfel: „Dar şi religios este românul. De ochii satului însă… Românul este religios, dar pe câtă vreme vede pe toată lumea că este religioasă. Rar excepţii de la religiozitate să fie pornită din fundul inimii, de acolo de unde porneşte şi sentimentul personalităţii" (Rădulescu-Motru 1999: 37).

Ideea ortodoxiei superficial asumată sau asimilată este subliniată şi de Cristian Preda (1995: 88), care, citând parţial din una dintre scrierile politice ale lui Constantin Rădulescu-Motru (*Cultura română şi politicianismul*), sintetizează diferenţele dintre ortodoxism, catolicism şi protestantism: „Ortodoxismul în genere nu este o şcoală pentru viaţa practică, întrucât el nu impune conştiinţei credinciosului realizarea în faptă a legilor morale, ci se mulţumeşte cu afirmarea credinţei neţărmurite... Spre deosebire de catolici, care consideră faptele ca o justificare şi o mântuire a graţiei, spre deosebire de protestanţi, care consideră operele precum şi întreaga religie dintr-un punct de vedere practic pentru ortodoxie, esenţialul, scopul credinţei, nu stă în viaţa practică, ci în izbăvirea sufletului" (Preda 1999: 88).

Expresia „să fie de suflet*ul*..." (inexistentă în limbile de circulaţie menţionate până acum) susţine ideea religiozităţii înţeleasă ca ritual. În plus, considerăm că ea are conotaţiile unei alte valori culturale – compasiunea. Alte expresii care conţin termenul discutat, *suflet*, şi care indică prezenţa acestei însuşiri în tipul etnologic românesc sunt: „a lua de suflet", „copil de suflet", „vai de sufletul (cuiva)", „a i se rupe sufletul / inima de mila (cuiva)", „a i se înmuia inima": „A rămas întotdeauna *copilul de suflet* al mănăstirii" (Voiculescu, în DLR: 1942); „Luându-şi rămas bun de la *fiul său de suflet*, se culcă şi adormi somnul cel lung" (Ispirescu, în DLRLC, IV: 297).

Dimensiunea emoţională a *sufletului* este lexicalizată în expresii care conţin atât termenul «suflet», cât şi «inimă»: „a pune la inimă", „a-şi face inimă rea", „a-i merge la suflet", „a unge la inimă". În limba engleză modernă, termenul «soul» nu are sensuri comparabile, acestea fiind mai degrabă identificabile în limba engleză din perioada Renaşterii. În schimb, în limba engleză modernă, termenul «heart» păstrează sensurile legate de emoţii, pierdute de termenul «soul»: „take to heart", „be sick at heart": „It is interesting to note that in older English the meaning of *soul* was different from what it is now and reflected a different folk philosophy. The existence of *soul* in that older meaning could not be so readily denied because that older *soul* was open to introspection rather like *mind* in contemporary English" (Wierzbicka 1992: 37).

Ipoteza Annei Wierbicka pare a se susţine prin exemplul din Shakespeare, *Hamlet* (act III, scena 4): „O, Hamlet, speak no more; / Thou turn'st mine eyes into my very soul; / And there I see much black and grained spots / As will not leave their tinct."[6]

Tendinţa spre extrovertire a românului, codată lingvistic în expresii ca „a-şi deschide sufletul", „a-şi descărca sufletul", „a-şi răcori inima"[7] este surprinsă şi blamată de Constantin Rădulescu-Motru: „Românul, când a avut câte ceva de păstrat, l-a încredinţat lumii. El *şi-a vărsat focul inimii,* într-o *inimă* tot ca a lui, şi a evitat totdeauna să stea de vorbă cu sine însuşi sau să-şi sape gândul pe piatră sau metal. Lumea chemată

[6] Wierzbicka, Anna, *Semantics, Culture and Cognition*, Oxford, Oxford University Press, 1992, p. 39-65.

[7] În limbile engleză şi franceză, locuţiunile corespunzătoare sunt engl**.** *pour out one's heart,* fr. *ouvrir son cœur / âme.*

BDD-V2587 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

să-i ştie gândul este lumea cu care el stă de vorbă; lumea cu care el poate cânta, juca şi munci împreună; este lumea vizibilă lui şi care îi absoarbe cu desăvârşire individualitatea” (Rădulescu-Motru 1999: 42).

Nevoia de extrovertire nu este specifică doar românilor; este o trăsătură pe care Wierzbicka (1992: 57) o atribuie sufletului rusesc, invocând nu volumele lui Dostoievski[8], ci expresii ca *izlit dušu*, literal „a-şi vărsa sufletul”, *otvesti dušu,* literal „a-şi răcori / uşura sufletul”, *otkryt dušu*, literal „a-şi deschide sufletul”, *duša naraspaku,* literal „un suflet larg deschis”, *razgovorivat po dušam,* literal „a vorbi de la suflet la suflet”. Aceeaşi lingvistă australiană de origine poloneză optează pentru păstrarea termenilor originali când compară *duša* cu *Seele*, argumentând că termenul rusesc este mult mai complex decât cel german, incluzând toate experienţele lăuntrice şi nu doar pe cele de nepătruns: „the Russian *duša* is much more comprehensive than the German *Seele*; it can include all the inner experiences (as long as they are morally coloured) and not only the deeper and more inscrutable ones: this explains, I think, the wider scope of *duša* and its greater importance in Russian discourse” (Wierzbicka 1992: 58). Un alt argument lingvistic în favoarea ideii de „rudenie” dintre *suflet* şi *duša* îl poate constitui folosirea ca apelativ a celor doi termeni şi ai formelor lor diminutivale[9]. În plus, constantele caracterului rus, analizate de Ivanov (2004) în studiul său imagologic pot confirma ipoteza noastră.

Concluzii

Deşi, în general, în limbile indo-europene *inima* este asociată cu sediul sensibilităţii, al sentimentelor, în limba română, cuvântul *suflet* supravieţuieşte încă în expresii şi locuţiuni, în timp ce în limba engleză sensurile lui au fost preluate de *heart.* Termenii «suflet» şi «inimă» sunt mai apropiaţi din punct de vedere semantic de cuvintele *heart* şi *duša.* Multe sensuri care se referă la latura psihică, spirituală a omului sunt cuprinse în polisemia bogată a cuvântului *suflet* care conţine nouă sensuri ce vizează aspecte morale şi emoţionale. Conceptul *suflet* presupune intersectarea altor domenii conceptuale *trup, minte, inimă, viaţă, moarte, esenţă, imortalitate, Dumnezeu*, domenii care reflectă diferenţele etnofilosofice dintre diferite culturi. Câteva dintre sensurile metonimice identificate pot fi asociate cu valori culturale şi / sau cu un anumit profil etnologic, confirmat sau infirmat de studiile imagologice existente.

Bibliografie

Alecsandri, Vasile, *Introducere la C. Negruzzi, Fragmente istorice,* editată de Eugen Lovinescu, Bucureşti, 1928 [1872].

Drăghicescu, D., *Din psihologia poporului român*, Bucureşti, Editura Albatros, 1996 [1907].

Dunkling, Leslie, *A Dictionary of Epithets and Terms of Address,* vol. II, London and New York: Routledge, 1990.

Haşdeu, Bogdan-Petriceicu. *Prelegeri de etnopsihologie* (1900), în *Scrieri folosofice*, Cluj-Napoca, Dacia, 1985.

Heitmann, Klaus, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german. 1775-1918*, Bucureşti, Editura Univers, 1995.

[8] Aluzie la „Vă ofer o călătorie gratuită în sufletul rusesc: toate volumele lui Dostoievski” (Teodoreanu, în DLR: 1941).

[9] În limba germană doar cuvântul «Herz» poate fi folosit ca apelativ.

BDD-V2587 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

Iacob, Luminița-Mihaela. *Etnopsihologie si imagologie. Sinteze si cercetări*, Iaşi, Editura Polirom, 2003.
Iordache, Gheorghe, *Românul între ideal şi compromis*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.
Ivanov, Leonte, *Imaginea rusului şi a Rusiei in literatura română. 1840-1948*, Chişinău, Editura Cartier, 2004.
Kovecses, Zoltan, *Metaphor and Emotion. Language, Culture and Body in Human Feeling*, Cambridge University Press, 2000.
Neagu, Mariana, *Cognitive Linguistics. An Introduction*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 2005.
Neagu, Mariana, *Is There Anything Cultural in the Domain Matrix of SUFLET?* in *Cultural Matrix Reloaded.* Seventh International Conference of RSEAS, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 2005.
Popovici, C., *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, lucrare editată de Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 1997 (1910).
Preda, Cristian. *Occidentul nostru*, Bucureşti, Editura Nemira, 1999.
Rădulescu-Motru, Constantin, *Psihologia poporului român*, Bucureşti, Editura Paideia, 1999 [1939].
Wierzbicka, Anna, *Semantics, Culture and Cognition*, Oxford, Oxford University Press, 1992, p. 39-65.
Yu, Ning, *The Chinese Heart as the Central Faculty of Cognition*, lucrare prezentată la Conferința internațională de lingvistică cognitivistă, Seul, 2005.

Dicționare

Andrews, Robert, *The New Penguin Dictionary of Modern Quotations*, London, Penguin Books, 2001.
Ciobanu, Elena, Magdalena Popescu, Marian Popescu et alii, *Dicționar explicativ şi enciclopedic al limbii române. Cu etimologia şi frazeologia cuvintelor*, Bucureşti, Editura Floarea Darurilor, 1997.
DA = *Dicționarul limbii române*, întocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala majestății sale regelui Carol I, București, Academia Română, 1937.
DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, tom X, partea a 5-a, Litera S (*Spongiar-Swing*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994.
DLRLC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. IV, București, Editura Academiei, 1955 – 1957.
Duda, Gabriela, Aglaia Gugui et alii, *Dicționar de expresii şi locuțiuni ale limbii române,* Bucureşti, Editura Albatros, 1985.
Dunkling, Leslie, *A Dictionary of Epithets and Terms of Address,* vol. II, London and New York: Routledge, 1990.
OED = *Oxford English Dictionary*, ediția 1989, vol. XVI, Oxford Clarendon Press.

Izvoare

M. Eminescu, *Opere*, vol. I-XVI, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1939.

BDD-V2587 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

The Romanian Ethnologic Type: a Study of *Soul* and *Heart* Idioms

Imagologic studies focusing on the Romanians as an ethnologic type have stressed features such as kindness, hospitality, good sense of humour, tolerance, patience, interpersonal warmth, cordiality, tendency towards fatalism, apathy and contemplation, need for and habit of complaining about poverty and injustice, awareness of both their qualities and drawbacks. Our study of *soul* and *heart* expressions in Romanian and English is meant to show that there is a common cognitive core which underlies the conceptualization of “soul” and “heart” in different languages and there are also specific concrete manifestations. Thus, we attempt to test the hypothesis according to which semantic values conventionally symbolized in a given language could be indicative of cultural values which are shared by speakers of the language. In other words, the paper investigates (1) to what extent the concept of “soul” may reflect some differences in the ethnophilosophies associated with different languages and (2) whether this concept may be used as an interpretive tool for an understanding of self-other relationship and hence, cultural variation. Our analysis, based on a corpus of *soul* idioms that parallel *heart* idioms, will point out similarities and, more importantly, stress differences that might shed some light on the relationship between meanings, cultural values and ways of thinking.

BDD-V2587 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)